

Siyasal Katılım ve İfade Özgürlüğü Bağlamlarında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949)

The Second Great Congress of the Democratic Party in the Context of Political Participation and Freedom of Speech (20-25 June 1949)

Alpaslan ÖZTÜRKÇİ *

Öz: Çoğulcu-demokratik sistemlerde siyasal parti büyük kongreleri partilerin en üst yönetim organları olarak partinin yönetim kadrolarının yeniden seçildiği ve parti politikalarının belirlendiği toplantılardır. Kongreler bir siyasal partinin demokratik niteliklere ne kadar sahip olduğu konusunda önemli veriler sunar. Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi siyasal katılımı kısıtlayan bazı uygulamalarına rağmen özellikle ifade özgürlüğünün ön plana çıktığı Türk siyasal tarihinde Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'nden sonra yapılan demokratik niteliklere sahip ikinci siyasal parti kongresidir. Bunun yanında Türkiye'de çoğulcu demokratik sistemin kurulmasında kritik bir parametreyi oluşturan Şubat 1950 tarihli "Seçim Kanunu'nun" yapılmasında ve parti içi muhalif unsurların partiden tasfiyesiyle Demokrat Parti'nin monolitik bir blok halinde iktidara yürümesinde en önemli aşamayı teşkil eder. Bu çalışmayla Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi Belgeleri, dönemin gazeteleri, kongreye katılanların eserleri başta olmak üzere konu hakkındaki çeşitli araştırma eserleri siyaset biliminin objektif verileriyle değerlendirilerek Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi'nin siyasal katılım ve ifade özgürlüğü bağlamlarında demokratik niteliği belirlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar sözcükler: Demokrat Parti, II. Kongre, Siyasal Katılım, İfade Özgürlüğü

Abstract: Political party congresses, as the top management organs of parties, are crucial platforms during which, in pluralist democratic systems, administrative staff are elected and party policies established. Congresses present important information about how democratic a political party is. The Second Great Congress of the Democratic Party was the second political congress in Turkish political history which had democratic values, after The First Great Congress of the Democratic Party, which placed freedom of speech in the forefront, despite some applications concerning restrictions on political participation. Further, this congress was the major step in introducing the election law of February, 1950, which was a critical parameter in building a pluralistic democratic system in Turkey and gaining power as a monolithic block of the Democratic Party through purging in-party oppositional opinions. The aim of this study was to determine the democratic quality of The Second Great Congress of the Democrat Party within the context of freedom of speech and political participation, through evaluating various data, including documents in the Prime Ministry Archive, press sources of the time, and participants at this congress, in conjunction with the objective datum of political science.

Keywords: Democratic Party, II. Congress, Political Participation, Freedom of Speech.

* PhD, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antalya. alpaslan6507@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2877-8415>

Giriş

Demokrat Parti iç ve dış dinamiklerin zorlamalarıyla Türkiye’de çok partili sistemi kurmak amacıyla 7 Ocak 1946 tarihinde teşekkül eden bir siyasal partidir. Demokrat Parti’de kısa sürede tek partinin otoriter uygulamalarından rahatsız olan geniş halk kitleleri, CHP’de istedikleri mevkilere gelemeyenler, liberal aydınlar ve II. Dünya Savaşı yıllarında güçlenerek pre-kapitalist bir görünüm arz eden ticaret burjuvazisi ile büyük ekonomik kayıp yaşayan eşraf bir araya geldi. Bu geniş koalisyonun tek ortak noktası Cumhuriyet Halk Partisi karşıtlığıydı. Demokrat Parti kurucularının dilemması da tam olarak bu noktada ortaya çıkmaktaydı. Çünkü iç politik konjonktür Demokrat Parti’nin varlığını sürdürebilmesi için Cumhurbaşkanı İsmet İnönü’nün müsamahasını kaçınılmaz kılmaktaydı. Buna karşın partinin geniş kitleleri iktidara karşı cepheden sert bir muhalefet istemekteydi. Partinin yöneticilerinin işi oldukça zor görünmekteydi. Celal Bayar’ın ifadesiyle bir yandan İnönü’nün “*iki jandarma eri gönderip partiyi kapatabileceği*” (Toker 1998, 91) fikrini göz ardı etmemeleri diğer yandan partiyi monolithik bir blok olarak bir arada tutmaları gerekiyordu. Parti yönetimi aralarında derin uçurum bulunan bu iki politik yaklaşımı dengeleyecek politikalara yöneldiler. Bu rasyonel stratejinin bir yansıması olarak Mayıs 1946 yılında yapılan belediye seçimlerine kadar iktidarla adeta eşgüdüm halinde götürdükleri ilişkilerin partiden sert tepki görerek “muvaazaa” iddialarına sebep olması üzerine bu seçimlere partiyi sokmadılar (Cumhuriyet, 1 Mayıs 1946; Kudret, 9 Şubat 1948).

21 Temmuz 1946 seçimlerinde uygulanan anti-demokratik yöntemler ve seçime hile karıştırılması Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin meşruiyetini tartışmaya açarak rejim krizine yol açtığı gibi Demokrat Parti yönetimine ve siyasal duruşunu muhalefet yapmaktan çok karşıtlık anlayışıyla belirleyen partinin radikal kanadına büyük fırsatlar sundu. Başını partinin İstanbul İl Başkanı Kenan Öner’in çektiği grup Demokrat Parti’nin Meclis’ten çekilmesini ve sine-i millete dönmesini istiyorlardı. Demokrat Parti kurucularının bu yaklaşıma mesafeli durması üzerine dönemin önde gelen marjinal solunu temsil eden isimleri; Cami Baykut, Sabiha-Zekeriye Sertel ve Esat Adil’in de katılımıyla Ekim 1946’da İnsan Hakları Derneği’ni kurdular (Tinal 2000, 118-119; Baban 2009, 100-101). Dernek komünistlik propagandası yaptığı gerekçesiyle kapatılınca Demokrat Parti radikal kanadı bu defa 7 Ocak 1946’da yapılan Demokrat Parti Birinci Kongresi’nde tekrar harekete geçti. Kongrenin demokratik havasından da yararlanarak partide kuruculara karşı çeşitli girişimlerde bulundular. Kongre Başkanlığı’na Kenan Öner’i, Genel İdare Kurulu’na (GİK) Ahmet Oğuz, Samet Ağaoğlu, Enis Akaygen ve Hasan Dinçer’i (Tanin, 12 Temmuz 1947; Mete 1947, 49; Sayarı 2008, 81) seçtirerek bu çabalarında kısmen başarılı olsalar da kongrenin en önemli kararını oluşturan Hürriyet Misakı’na Adnan Menderes’in Ana Davalar Komisyonu’ndaki performansı damga vurdu. İktidarla hukuk içinde mücadeleyi öngören Dörtlü Tahrir’in tekrarı anlamı taşıyan, anayasaya aykırı kanunların kaldırılması ve Cumhurbaşkanlığı ve parti başkanlığının ayrılması gerekliliğinin vurgulandığı bir metin ortaya çıktı (Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.01/53.315.4. 07 Haziran 1945; BCA. 030.01/40.241.16, 4-5. 29 Mayıs 1949). Birinci Büyük Kongre’de iyice su yüzüne çıkan Menderes-Köprülü Hizbi ve Öner Hizbi arasında parti içi iktidara sahip olma mücadelesi, Ocak 1948’de Öner’in önce İstanbul İl Başkanlığı’ndan sonra partiden istifasıyla sonuçlandı. Öner’in istifasından sonra da parti içinde sular durulmadı ve bundan sonra da Öner’le bağlantılı parti içi muhalefet Meclis Grubu ve GİK’teki üyeleriyle harekete geçti. Parti merkez yönetiminin bu hareketlere tepkisi oldukça sert oldu ve süratle partiden ihraçlar başladı.

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Öncesinde Partide Siyasal İklim

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi öncesinde partiden ihraç edilen ve istifa eden milletvekilleri ile istifa eden GİK üyeleri söz konusuydu. Birinci ihraç dalgasıyla Merkez Haysiyet Divanı (MHD), 10 Mart 1948’de Sadık Aldoğan, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Ahmet

Kemal Silivrili ve Osman Nuri Köni'yi tüzüğün, parti yönetim kurullarının kararlarına karşı gelme, zararlı neşriyat yapma ve partiden çıkarma hükümlerini içeren 17. maddesinin A, B, D fıkraları ve 16 maddenin B bendi uyarınca oy birliğiyle partiden ihraç etti (Demokrat Parti Tüzüğü, Vatan, 09.01.1946; Tasvir, 11 Mart 1948; Akşam, 11 Mart 1948; Yeni Sabah, 11 Mart 1948a). Birinci ihraç dalgasıyla aynı gün Genel İdare Kurulundaki muhalif kanadı oluşturan Emin Sazak, Enis Akeygen, Yusuf Kemal Tengirşenk, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Oğuz ve Hasan Dinçer “*Genel İdare Kurulundaki çoğunluğun parti içinde sevgi ve saygıyı yok edecek ahlaki siyaseti ortadan kaldıracak adımlar attığı*” suçlamasıyla partiden istifa ettiler (Cumhuriyet, 11 Mart 1948; Tasvir, 11 Mart 1948b; Yeni Sabah, 11 Mart 1948). Partinin en yüksek disiplin organı MHD Refik Şevket İnce başkanlığında yaptığı toplantı sonunda 25 Mart'ta bu isimlerin tamamını yine Tüzüğün 17. maddesinin A, B, D fıkraları ve 16. maddesinin B bendi uyarınca partiden ihraç etti (Cumhuriyet, 25 Mart 1948; Yeni Sabah, 25 Mart 1948). İki ihraç dalgasından sonra Bayar partisinde “*nizamı bozan hareketlerin*” sona erdiğini (Tasvir, 25 Mart 1948) belirtse de Demokrat Parti'deki buhranın son dalgası Afyon Milletvekili Şahin Laçın'ın Meclis Grubu'na verdiği, Ege'de Meclis Grubu'na hakaret eden kurucular hakkında tahkikat yapılmasını isteyen önergesiyle ortaya çıktı. Önergenin gündeme dahi alınmasıyla lehte oy veren 13 milletvekili Büyük Kongre'nin hemen toplanmasını talep ederek partinin Meclis Grubu'ndan ayrıldılar ve 10 Mayıs 1948 tarihinde Müstakil Demokratlar Grubu'nu (MDG) kurdular. Grubu oluşturan milletvekilleri şunlardı: Ahmet Ali Çınar, Şahin Laçın, Mehmet Aşkar, Hasan Dinçer, Hazım Bozca, Behçet Gökçen, Rıza Kırseven, Mithat Sakaroğlu, Necati Erdem, Haydar Arslan, Ahmet Oğuz, Ahmet Tahtakılıç, Ahmet Kemal Silivrili ve Fethi Erimçağ (Müstakil Demokratlar Grubu 1949, 50). Böylece Demokrat Parti II. Kongre'ye Meclis Grubu'nun yaklaşık yarısını, 15 kişilik GİK'in 6 üyesini kaybetmiş olarak gitmekteydi. Bu süreçte DP'nin 54 milletvekilinden 24'ü ayrılmış ya da ihraç edilmiş, Yunus Muammer Alakant ve Ali Rıza Alemdaroğlu'nun katılımıyla milletvekili sayısı 32 olmuştu (Eroğul 2013, 62; Goloğlu 2013, 350). Demokrat Parti tüzüğüne göre ihraçların kesinleşmesi için Büyük Kongre tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu tablo kongre öncesinde ve sırasında zirve yapan yoğun bir tartışma iklimi anlamına geliyordu.

MDG mensuplarının öncelikli amacı partiye geri dönerek kurucuların parti içi iktidarına son vermek, bu olmazsa partiden büyük bir kitleyi yanlarında Millet Partisi'ne götürmektir (Tan, 16 Haziran 1949a; Goloğlu 2013, 300). Kurucuların siyasal hedefi ise ihraçlar sonrasında daha küçük fakat homojen hale gelen Demokrat Parti'yi monolithik bir blok olarak genel seçimlere taşımaktı. Bunun içinde en kritik adım ihraçları kongreye onaylatmaktı.

MDG mensupları kongrenin hemen öncesinde “*Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler*” adıyla bir broşür yayınladılar. Broşürün içeriğine bakıldığında polemik yüklü ifadelerle kongreye katılacak delegelerin kurucular aleyhine kışkırtma çabalarının ön plana çıktığı görülmektedir. Broşürde kurucuların Demokrat Parti'yi “*Muvazaa Partisine*” dönüştürdükleri işlenen ana temaydı. (Tan, 16 Haziran 1949; Tan, 17 Haziran 1949b; Alçora 2015, 177).

Kongreden önce MDG'yle eşgüdüm halinde hareket eden Millet Partisi'nin yayın organı Kudret gazetesi de harekete geçmişti. Gazete GİK'in Abdülhamit'in Ayan meclisine üye atmasına benzer şekilde atamayla oluşturulduğu gerekçesiyle meşru olmadığını, MHD'nin sahte olduğunu partiden tasfiyelerin İnönü'nün kuruculara verdiği “*şirretler listesine*” göre yapıldığını iddia etmekteydi (Kudret, 17 Haziran 1949a; 1949b; Kudret, 18 Haziran 1949).

Siyasal Katılım ve İfade Özgürlüğü Bağlamında Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi (20-25 Haziran 1949)

Siyasal katılım kavramı siyaset bilim literatüründe üzerinde uzlaşa sağlanamayan kavramlardan biridir. Ersin Kalaycıoğlu (1998, 10) siyasal katılımı bir davranış çeşidi olarak ele alarak, siyasal

karar verme merciinde olanları ya da bu mevkilere gelecek olanları etkilemeye yönelik her türlü otonom legal-illegal eylem olarak tanımlar. Munci Kapanı (2001, 130-131) ise siyasal katılım kavramı içine basit bir meraktan yoğun bir siyasal eyleme kadar bir dizi faaliyeti alır. Ergun Özbudun'da (1975, 1-4) devlet organlarının kararlarını etkilemeye yönelik hukukî veya hukuk dışı faaliyetlerin tamamını siyasal katılım olarak tanımlar. Bu tanımların bir bileşkesi olarak konumuz bağlamında siyasal katılım herhangi bir siyasal organizasyonda yöneticileri seçme, karar alma süreçlerine katılma ve sonuçları etkileme kapasitesi olarak tanımlanabilir. İnanç, tutum, kanaat ve duyguların barışçı yollardan ifade edilmesi (Erdoğan 2001, 8) olarak tanımlanabilecek ifade özgürlüğü ise siyasal katılımın aksine üzerinde büyük oranda entelektüel konsensüs sağlanan bir kavramdır.

Her iki ilkeye tanınan imkânların niteliği çoğulcu demokratik sistemleri diğer sistemlerden ayıran temel dinamiktir. Bu ilkelerin bir siyasal partide ne kadar geçerli olduğunu tespit etme noktasında büyük kongreler laboratuvar işlevi gören toplantılardır. Demokrat Parti Türkiye'de otoriter bir iklimde yapılan siyasal parti kongrelerinden ciddi bir kopmayı ifade eden ve her yönüyle demokratik karaktere sahip Birinci Büyük Kongresi'ni 7 Ocak 1947 tarihinde gerçekleştirmişti. İkinci Büyük Kongre öncesinde ise partinin yapısı ve tüzüğü siyasal katılım ve ifade özgürlüğüne geniş imkanlar tanırken partinin kuruluşundan sonra geçen 3.5 yıllık süre içinde belli bir aşamaya gelen parti içi oligarşi ve ihraç dalgaları kısıtlayıcı unsurlardı.

Demokrat Parti'nin 1946 Tüzüğüne göre Büyük Kongre'nin 2 yılda bir yapılması gerekiyordu. Birinci Büyük Kongre'nin 7 Ocak 1946 yılında yapıldığı düşünüldüğünde İkinci Büyük Kongre'nin Ocak 1949 toplanması gerekiyordu. Parti içinde yukarıda ortaya koymaya çalışılan parti içi iktidar mücadelesi sebebiyle İkinci Büyük Kongre yaklaşık 6 aylık bir gecikmeyle 20-25 Haziran 1949 tarihleri arasında 1400-1700 delegenin katılımıyla Ankara Yeni Sergi Evi'nde toplandı (Hürriyet, 20 Haziran 1949; Tan, 20 Haziran 1949; Akşam, 21 Haziran 1949a). Kongreye katılım noktasındaki 300 kişilik fark çeşitli kaynaklardan alınan çelişkili rakamlara dayanmaktadır. Demokrat Parti kurucularından Refik Koraltan (2013, 143) delege sayısını 1400 olarak verirken parti içi muhalefete yakın Yeni Sabah (21 Haziran 1949) gazetesi sayıyı 1500, Demokrat Parti'ye yakın Zafer (26 Haziran 1949a) gazetesi ise katılım rakamını 1700 olarak vermektedir. Kongre başkanlık seçimleriyle başladı. Özellikle Ege delegelerinin ağırlıklarını koymalarıyla kongre başkanlığına partinin İzmir İl Başkanı E. Hayri Üstündağ İkinci başkanlıkları da Sıtkı Yırcalı ve doğudan bir ikinci başkan seçtirmek gayesiyle diğer adayların yarıştan çekilmesiyle Erzurum delegesi Memiş Yazıcıoğlu seçilmişlerdir (Akşam, 21 Haziran 1949b; Yücel 2001, 72).

Kongrenin Türk siyasal tarihi açısından öne çıkan özelliği bazı anti-demokratik uygulamalarına rağmen genel çerçevede demokratik bir kongre olmasıdır. Kongre'de demokratik havayı göstermesi açısından, kongre sırasında yaşanan şu olay çarpıcıdır: Milletvekili adaylarının belirlenme şekline dair, parti üst yönetimiyle delegeler arasında yoğun tartışmaların yapıldığı bir sırada, Celal Bayar'a söz verilmesine karşı çıkan bir delegenin: "*Kıfayeti müzakere teklifi verilmiştir benim Celal Bayar'dan ne farkım var*" şeklindeki itirazı üzerine kongreyi yöneten başkan Sıtkı Yırcalı'nın tavrının oya sunulmadığı, dolayısıyla genel başkana söz verileceği açıklamasını yaptıktan sonra Bayar'a söz hakkı verebilmesidir (BCA. 490.100/204.808.2. 26 Haziran 1949).

Kongrenin demokratik niteliğini objektif olarak tespit etmemize imkân sağlayan iki önemli parametre siyasal katılım ve ifade özgürlüğüdür. Kongre toplanışı ve kongrede yapılan seçimlerde demokratik usullerin uygulanmasıyla siyasal katılıma geniş olanaklar sunmaktaydı. Delejelere bu imkânı sağlayan hukukî gerekçe, Demokrat Parti'nin 1946 tüzüğünde yer alan 24. maddenin "*bucak kongresine, köy [ve] mahalle ocağına kayıtlı bulunan üyenin 50'ye kadar kısmı için ve bundan yukarı üyenin 50 ve fazlası için birer, ilçe kongresine, bucakta kayıtlı*

bulunan üyenin 500 kadar olanı için iki ve bundan yukarı üyenin 500 ve fazlası için birer, il kongresine, ilçelerde kayıtlı bulunan üyenin 1000'e kadar kısmı için iki ve bundan yukarı üyenin fazlası için ikişer delege seçilir." ifadeleriyle 7. maddesinde yer alan "*Büyük kongre, parti başkanı ve genel idare kurulu üyeleri ile kongrelerinden seçilecek üçer ve üye sayısı 2000'i geçen illerden her fazla 2000 üye için ayrıca yine kongrelerce seçilecek birer üyeden teşekkül eder"* hükümleridir (Demokrat Parti Tüzüğü, Vatan, 09 Ocak 1946).

Delegelerin bu maddelerde yer alan hükümler gereğince aşağıdan yukarıya doğru her aşamada demokratik usullerle belirlenmesi, kongreyi toplanişını açısından demokratik kılmakta ve yerel teşkilatların siyasal katılımına geniş imkânlar tanıyarak siyasal katılımın kapılarını ardına kadar açmaktadır. Bu sayede delegeler siyasal katılım olanaklarını sonuna kadar kullanmışlar ve gizli oy açık tasnif yöntemiyle partinin yönetim kademelerinin belirlenmesine ve kongrede alınan kararlarda etken unsur olmuşlardır.

Siyasal katılım bağlamında Genel Başkanlık ve GİK üyeliği seçimleri ve partiden ihraçların görüşüldüğü komisyondaki oylamalar kayda değerdir. Parti genel başkanlığına oylamaya katılan 907 delegeden 901'nin lehte oyuyla yeniden Celal Bayar seçildi. Partinin en üst yönetimi Genel İdare Kurulu'na ise aldıkları oy sırasına göre şu isimler seçilmiştir: Refik Koraltan (803), Adnan Menderes (792), Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu (755), Fuat Köprülü (743), Refik Şevket İnce (635), Samet Ağaoğlu (621), Sıtkı Yırcalı (575), Hulusi Köymen (499), İhsan Şerif Özgen (473), Üzeyir Avunduk (451), Nuri Özsan (448), Celal Ramazanoğlu (423), Kamil Gündeş (386), Kemal Özçoban (301) (Zafer, 25 Haziran 1949; Tan, 25 Haziran 1949a; Tan, 26 Haziran 1949a; Nutku 1979, 117).

Seçilen isimlere bakıldığında sonuç kurucuların kesin zaferini işaret etmektedir. Çünkü GİK'e muhaliflerden bir kişi bile seçilemediği gibi Birinci Büyük Kongre'de seçilen kurucular ve onlara yakın isimler tekrar seçilmişler (Tanin, 12 Temmuz 1947; Mete 1947, 49; Sayarı 2008, 81) üstelik seçilen yeni üyeler kuruculara oldukça yakın Hulusi Köymen, Üzeyir Avunduk, Sıtkı Yırcalı, Nuri Özsan, Celal Ramazanoğlu, Kemal Özçoban ve Kamil Gündeş gibi isimlerden oluşmaktaydı. Bu sonuçlar demokratik ilkeler bağlamında değerlendirildiğinde paradoksal sonuçlara ulaşılabilir. Çünkü parti içi oligarşinin azaltılması amacıyla genel başkandan en alt kademelere kadar yöneticilerin demokratik usullerle (Tuncay 2000, 52; Gökçe 2013, 77) sınırlı süreler için seçilmesi ve muhalefete parti içi iktidarı ele geçirmesine imkân tanıyan araçların sunulması olarak tanımlayabileceğimiz parti içi demokrasiye uygun ve aykırı unsurları içinde barındırmaktadır. Seçimler herkesin katılımına açık olması ve seçimde uygulanan gizli oy açık tasnif usulleriyle demokratik standartlara uygundur. Buna karşın GİK seçimleri bağlamında şu iki nokta kongrenin demokratik karakterine gölge düşürmektedir; ilk olarak parti içi muhalefetin Kenan Öner, Emin Sazak, Sadık Aldoğan ve Ahmet Tahtakılıç gibi isimler kongreden önce Bayar'ın deyimiyle "*pervasızca*" (Yeni Sabah, 03 Mart 1948a) partiden ihraç edilmeleri dolayısıyla zaten kongreye katılmadılar ve bu isimlerin ihracı delegede belli bir korku yarattı. İkincisi Demokrat Parti Kongresi'nde 15 kişilik Genel İdare Kurulu'na seçilen Samet Ağaoğlu, Ahmet Oğuz, Enis Akaygen ve Hasan Dinçer (Mete 1947, 49; Sayarı 2008, 81) gibi isimlerin parti merkez yönetimine rağmen seçildiği düşünüldüğünde ikinci kongredeki bu sonuçlar parti içi demokrasiden bir sapmadır.

İhraçların görüşüldüğü komisyondaki tartışmalar ve oylamada benzer şekilde kongrenin demokratik ve demokrasiyi kısıtlayıcı yönünü paradoksal bir şekilde içinde barındırır. Eskişehir Milletvekili Süreyya Evindik başkanlığındaki komisyonda ihraçların onaylanması bir oy farkla kabul edildi. Bu sonuç oylamanın demokratik yönüne işaret eder. Çünkü komisyon üyeleri parti merkez yönetiminin hiçbir baskısı altında kalmadan oy kullandılar. Diğer yandan muhaliflerin tekrar oylama yapılması talepleri komisyon başkanı tarafından, oylamaya bir gün önce katılan üyelerin oy kullanabilmesi şartıyla kabul edildi. Bir gün önce oy kullanan delegelerin oy

çokluğuyla tekrar oylamayı dahi reddetmesiyle partiden ihraçlara nokta konulmuş oldu (Kudret, 23 Mayıs 1949; Kudret, 24 Mayıs 1949a; Tan, 26 Haziran 1949b). Oylamanın bu yönü de siyasal katılımı kısıtlayıcı bir unsurdur. Çünkü komisyon üyelerinin tamamı oylamaya katılmadı ve delegenin düşünceleri sonuçlara tam olarak yansımamış oldu. Yine de bu sonuç kurucuların siyasal başarısıdır. Çünkü delegelerden ihraçların Büyük Kongre tarafından onaylanmasıyla parti kurulduğundan beri önce bireysellik düzeyinde, Kenan Öner'in istifasından sonra ise Ocak 1948 tarihinden itibaren daha sistematik olarak parti içi iktidarı ele geçirmeye çalışan parti içi muhalefet geri dönülmez bir şekilde yenilgiye uğratılmış oluyordu. Delegelerden Muammer Çakmak'ın ifadesiyle söylersek "*başlar kavgasını*" kurucular kazanmış oldu (Yeni Sabah, 23 Haziran 1949; Ağaoğlu 2011, 151). Böylece siyasal sosyalizasyonlarını CHP'de tamamlamış kurucular, partiye sonradan giren tecrübeli politikacılara ve onların ön plana çıkardığı genç kuşaktan siyasete Demokrat Parti'de başlamış parti içi iktidarı ele geçirmeye çalışan grupları partiden tamamen tasfiye etmiş oldu.

İfade özgürlüğü bağlamında kongreyi değerlendirmeye geçmeden önce şu tespitin yapılması aydınlatıcı olacaktır: Siyasal parti kongrelerinde genelde partilerin merkez yönetimleri kongre gündemlerini belirleyerek parti içi muhalefetin imkânlarını kısıtlatırlar ve kongreye hâkim olurlar. Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi bu bağlamda Birinci Büyük Kongre ile devamlılık arz eder ve böyle bir görüntüden uzaktır. Kongrenin 4. günü kongreyi yöneten başkan yardımcısı Sıtkı Yırcalı'nın verdiği rakamlara göre ilk üç gün kongrede 120 delege konuşmuştu (Kudret, 24 Mayıs 1949b). Hürriyet (22 Haziran 1949) gazetesine göre ise sadece GİK raporuyla ilgili ilk iki günde 100'den fazla delege görüşlerini açıklamıştı. Buradan hareketle rahatlıkla kongrenin ifade özgürlüğüne açık olduğu çıkarımı yapılabilir. Bu demokratik yaklaşımı taçlandıran kritik nokta ise parti politikalarına karşı sert eleştiriler yapılabilmesi ve bu eleştirilerin güçlü bir siyasal olgunluk ve demokratik bilinçle ortaya konabilmesidir.

İfade özgürlüğünün niteliğini GİK raporu, genel merkezle yerel teşkilatlar arasındaki yetki tartışmaları ve iktidarla ilişkiler konusundaki delegelerin eleştirileri açık etmektedir. Genel İdare Kurulu, Parti'nin Büyük Kongre'den sonra en büyük yönetim organıdır. I. Büyük Kongre'de seçilen 15 üyeden oluşmaktaydı. Partinin makro politikalarını belirleyen ve uygulayan merkezdi. Şimdi bu kurulun iki kongre arasındaki faaliyetleri Genel Başkan Bayar tarafından okunacak raporla Kongre'ye sunulacaktı. Rapor daha kongre gündemine gelmeden büyük tartışmalara yol açtı. Parti üst yönetimi, genel başkanlık, GİK ve MHD seçimlerini GİK raporu ve kongrede oluşturulan komisyonların raporlarından önce yapmayı denedi ve bu amaçla konuyu 8. gündem maddesi olarak kongreye getirdi. Genel Merkezin bu girişimi delegeler tarafından denetimden kaçma çabası olarak değerlendirildi ve sert tepkisiyle karşılandı. Ankara delegelerinden Abdullah Gedikoğlu: GİK'in faaliyetlerini "*didik didik etmeden*" seçime geçilemeyeceğini, Osman Şevki Çiçekdağ ise yapılanın hukuk dışı olduğunu, çünkü parti tüzüğüne göre gündem belirleme yetkisine sadece kongrenin sahip olduğuna dolayısıyla yapılanda bir "*suiniyet*" sezildiğini, komisyon raporları tartışılmadan seçime geçilmesinin anti-demokratik bir tutum olacağını bunun da partinin kendini inkâr anlamı taşıdığını vurguladı (BCA. 490.100/204.808.2. 26 Haziran 1949; Kudret, Haziran 1949). İstanbul teşkilatının önde gelen isimlerinden Mükerrrem Sarol da hükümet programı görüşmelerinden önce hükümetten programı incelemek üzere isteyen bir partinin GİK raporunun önceden delegelere dağıtılmamasını eleştirdi (Zafer, 22 Haziran 1949). Delegelerin demokratik tepkileri üzerine parti üst yönetimi geri adım atmak zorunda kaldı. Böylece GİK raporunun görüşmelerine geçildi.

Celal Bayar'ın başarılı bir retorikle parti içi muhalefetle iktidarı özdeştiirdiği GİK raporunun ¾'ü partiden ihraç edilenlerin iddialarına cevap niteliği taşır. Bayar Hürriyet Misakı'nın tam olarak gerçekleştirilememesini parti içi muhalefetin yıkıcı faaliyetlerine bağlayarak, muhalif unsurların iktidarla aynı gayeye hizmet ettiğini delegeye göstermek istemiştir (Yeni Sabah 3

Mart 1948b; Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu: BCA. 490.100/204.808.2. 21 Haziran 1949). Tecrübeli bir siyasetçi olan Bayar'ın hedefi yeni kopmaları engelleyerek partisini monolithik bir blok olarak 1950 genel seçimlerine ulaştırmaktır. Sonuçta Bayar raporun %90 oranında kabul edilmesiyle amacına ulaşmıştır (Tan, 24 Haziran 1949; Kudret, 24 Haziran 1949). Ancak GİK raporu ifade özgürlüğünün parlak bir yansıması olarak kabul edilebilecek ciddi eleştirilere tabii tutuldu. Bu bağlamda Hatay delegelerinden Sırrı Hocaoglu, Müstakil Demokratların “*Bir uyuz keçi*” misali sürekli tenkit edilmesinin “*asıl hedef olan iktidarı göz ardı etmesine yol açtığını*” vurguladı (BCA. 490.100/204.808.2. 23 Haziran 1949). Ali Çetin isimli delege ise Hürriyet Misakı'nın gerçekleştirilmemesini parti içindeki muhalif unsurların yıkıcı faaliyetlerine bağlayan rapora itiraz ederek bunun sebebinin iktidarın makyavelist politikalarıyla parti başkanı ve cumhurbaşkanının aynı kişide toplanmasına bağladı (Zafer, 22 Haziran 1949). İzmir delegesi Osman Kapani raporda yer alan “*Halk Partisi içinde demokrasi ve hürriyet fikrini samimi olarak benimsemiş pek çok vatandaşları bulunduğu kani olmamağa sebep yoktur*” cümlelerine itirazlarını dile getirdi (Kudret, 22 Haziran 1949a).

Genel merkezle yerel teşkilatlar arasında yetki tartışmalarına baktığımızda ise çatışmanın iki noktada yoğunlaştığı görülmektedir: Birincisi milletvekili adaylarını kimin ne oranda belirleyeceğiyle ilgilidir. GİK adayların %20'sine karar verme yetkisini isterken, delegeler bu yetkinin tamamen teşkilatlarda olması gerektiğini savunuyordu. Tartışmaların yoğunlaştığı sırada Bayar yaptığı konuşmada şu üç rasyonel gerekçeyi öne çıkararak delegelerden yetki istemiştir: 1- Rejisiyonellik (yerelcilik) parti bütünlüğünü bozmaktadır. 2-parti iktidara geldiğinde devlet yöneteceği için ehliyetli kişilerden yaralanmak gerektiği ancak bu kişilerin büyük çoğunluğunun yerel teşkilatlar tarafından tanınmadığı. 3-Partinin makro siyasal başarısından genel merkezin sorumlu olduğu, başarısızlık halinde yerel teşkilatların kendilerine hesap soracağı (Zafer, 26 Haziran 1949b; Tan, 26 Haziran 1949c; Yücel 2001, 72).

Tartışmaların yoğunlaştığı ikinci konu Büyük Kongre'nin toplanma yöntemine dairdir. Yerel teşkilatlardan gelen delegeler kongreyi toplama yetkisinin genel başkan, GİK ve yerel teşkilat üyelerinden oluşan katılımcıların 2/3'nün oyuyla alınmasını savunurken, parti merkez yönetimi ise bu yetkinin genel başkana verilmesini istemekteydi (BCA. 490.100/204.808.2. 26 Haziran 1949). Bu tartışma yerelden gelen delegelerin istekleri doğrultusunda siyasal katılımı daha geniş imkânlar tanıyacak şekilde sonuçlandı. Delegelerin bu başarısı karşısında parti merkez yönetiminin kongrenin demokratik ruhuna aykırı bir adım attığını hemen vurgulaması gerekir. Demokrat Parti'nin 1946 Tüzüğüne göre her ilden kongreye katılan 3 delegenin yanında üye sayısı 2 binden fazla iller için fazla her 2 bin üye için 1 delege gönderme hakkı mevcutken (md.7), kongrede kabul edilen 1949 Tüzüğü ile her ilden yine 3 delegenin yanında üye sayısı 5 bini geçen iller için her fazla 5 bin üye için 1 delege, esas geçerli kılınmıştır (BCA. 490.100/204.808.2. 26 Haziran 1949; Demokrat Parti Program ve Tüzüğü, 1949: 12). Bu değişikliklerle delege sayısı yaklaşık yarıya iniyordu. Bu durumun parti merkez yönetiminin elini güçlendirerek delegeleri daha rahat kontrol edebileceği bir kongre atmosferi yaratacağı ve siyasal partilerde parti içi demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan siyasal katılımı kısıtlayacak unsurlardan biri olacağı da açıktır.

Yukarda tartışmalarda görüldüğü gibi parti yönetimine karşı yapılan eleştiriler demokratik ilkeler çerçevesindedir. Ancak iktidarla ilişkiler söz konusu olduğunda muhalif unsurlar kolaylıkla demokrasinin eleştiri sınırlarını oldukça zorlayan bir noktaya savrulabilmekteydiler. Bazı delegeler kolaylıkla bir siyasal parti mensubu hüviyetinden sıyrılarak yasadışı marjinal bir örgüt mensubuymuş gibi konuşabilmekteydiler. Bu bağlamdaki birkaç örneğe bakalım; İstanbul Delegesi Arif Hanoğlu: “*Arkadaşlar bu beyannameyi yakmayacağız (12 Temmuz beyanname-sini kast ediyor) onu muhafaza edeceğiz çünkü o borçlar kanun gereğince tahsil lazım gelen bir borç senedir. Bir borç senedi ödenmezse bu haysiyetsizlik, şerefsizlik, namussuzluk olur.*

Benim karşıma topla tüfekte bile gelseler hakkımdan ve yolumdan dönmem. Bugün Hamit ikinci devrindeki istibdadı hatırlatıyor, Fakat biz, insanı üçayaklı sehpanın altına almasını da biliriz” demekteydi (Kudret, 22 Haziran 1949b).

İzmir Delegatesi Osman Kapani; “*Önümüzdeki seçimlerde 21 Temmuz maskaralıklarını hortlatan eller kırılacaktır. Hayatlar tehlikeye girmeden hile yapılamayacaktır. Hilebazların boynuna bir numaralı vatan haini levhasını asıp köy köy kasaba kasaba dolaştırılacağız”* (Kudret, 22 Haziran 1949a).

İfade özgürlüğü sınırlarını aşan bu ve benzeri hukuk dışı ajitasyon yüklü konuşmalar kısa süreli iktidar-muhalefet ilişkilerinde gerilime yol açsa da uzun vadede Türkiye’de çoğulcu-demokratik sistemin kurulmasının önemli parametrelerinden biri olacaktır. Bir başka deyişle Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi’ndeki sınırsız ifade özgürlüğü Türkiye’nin iç politik sisteminin demokratikleşmesine olumlu yansımaya sahip olacaktır. Şöyle ki; Demokrat Parti yöneticileri demokratik bir seçim kanunu yapılmadan iktidara gelemeyeceklerini biliyorlardı. İki kongre arasında Hürriyet Misakı’nın gerçekleştirilmesine yönelik hiçbir gelişme sağlayamamışlardı ve büyük kopmalara rağmen halen geniş bir koalisyonu andıran parti kitlesinin tek ortak paydası iktidar karşıtlığıydı. Kongrede görüldüğü gibi iktidara karşı parti kitlesi ilk günkü kadar sertti. Bu şartların zorlamasıyla parti merkez yönetimi iktidara karşı radikal politikalara yönelmek zorunda kaldı. Bu politikalarda iktidarı demokratik seçim kanununu yapmaya zorlayan faktörlerden biri oldu ve Türkiye’de demokratik sistemin kurumsallaşmasının yolu açıldı.

II. Kongre’de Ana Davalar Komisyonu’nda kabul edilen “*Milli Andın*” yayımlanması muhalefetin radikal politikasının pratize edilmesinin bir sonucudur. İktidar çevreleri tarafından Husumet Andı ve Linç Kanunu olarak adlandırılan “*Milli And*”ın şu cümleleri başlangıçta iktidar muhalefet ilişkilerinde tansiyonun zirve yapmasına yol açtı: -seçimlerde- “*haklarına tecavüz olunan bütün vatandaşların meşru müdafaa halinde kalmaları ve haklarını Anayasa ve Türk Ceza Kanunu’nun müeyyidelerine dayanarak korumaları kaçınılmaz bir zaruret olacaktır. Bu hususların rey sahibi bütün partilere ve Türk umumi eşkârına bildirilmesi ayrıca bu yoldan hükümet ve vazifelerinin keyfiyetten haberdar edilmeleri zaruri görülmüştür. Aksi yolda teşebbüs edenlerin ise milli vicdanın ifadesi olan millet husumetine maruz kalmak gibi ağır ve tarihi mesuliyete mahkûm olacakları muhakkaktır*” (BCA. 030.01/40.241.16. 4-5, 29 Haziran 1949; Zafer, 26 Haziran 1949c; Hürriyet, 24 Haziran 1949; Nutku 1979, 116). Milli And’ın ilerleyen bölümlerinde bu ifadelerin ihtilale teşvik manası taşımadığı vurgulansa da bu bildirinin vatandaş ucu açık bir mücadeleye çağırdığı açıktır. Bu metinle Ağustos 1793 Fransız Anayasası’nın 35. Maddesi arasındaki benzerliğin altının çizilmesi gerekir. Zira Fransız Anayasası’nın bu maddesine göre “*Hükümet, halkın haklarını çiğnediği zaman ayaklanma halk için ve halkın her bölümü için en kutsal ve zorunlu görev*” olarak yer almaktaydı (Duclos 1987, 18). Milli And’ı hazırlayanların Fransız Anayasası’nın bu maddesinden esinlendiği tespit edilememekle birlikte benzerlik çarpıcıdır. Nitekim bu ifadeler iktidar tarafından hükümet veya memurların isyan üretmek için eleştirilmesi anlamına gelen “*İsyana teşvik*” olarak yorumlandı (Roskin et al. 2013, 111). Kuşkusuz, bu da 1950 Genel Seçimleri öncesinde halen kurumsallaşamamış çoğulcu demokratik sistemde yeni bir bunalım anlamına geliyordu.

İktidar çevrelerinde hemen Demokrat Parti’nin kapatılması fikri gündeme geldi. Görüşüne başvurulana daha sonra Demokrat Parti hükümetlerinde bakanlıkta yapacak olan Yargıtay 1. Başkanı Halil Özyörük de konunun Yargıtay’a gelmesi halinde partinin kapatma kararının uygulanacağını ifade etti. Adalet Bakanı Fuat Sirmen’in düşüncesi de aynı yöneydi. Ancak iktidarın iki ağır topu Başbakan Şemsettin Günaltay ve CHP Genel Başkanvekili Hilmi Uran bu fikri desteklemediler (Goloğlu 2013, 353). Bunun sonucunda Bakanlar Kurulu yaptığı bir dizi toplantı sonunda Milli And’a karşılık şu noktaları öne çıkaran mutedil bir bildiri yayınladı: Bi-

rincisi, hükümetin hürriyet rejimini ülkede hâkim kılmaya çalışırken Demokrat Parti'nin yaklaşımı anlaşılmalıdır. İkincisi, Milli And seçimin ihlal edildiğini düşünen ya da öyle zanneden her vatandaş harekete geçmeye çağırılmaktadır. Bu da herkesi istediği gibi iş görmeye teşvik ettiği gibi devlet memurlarını ve diğer siyasi parti seçmenlerini husumetin hedefi haline getirmektedir. Üçüncüsü, her vatandaş kanunları kendi istediği gibi uygularsa nizam yerine anarşi doğar (BCA. 030.01/40.241.16,11. 28 Haziran 1949; Akşam, 26 Haziran 1949; Hürriyet, 28 Haziran 1949; Kudret, 28 Haziran 1949a; Tan, 28 Haziran 1949b).

İktidarın beyannamesi karşısında muhalefet Genel Başkan Bayar imzasıyla karşı bir beyanname yayınlandı. Bu beyannameyle hükümet beyannamesindeki suçlamalar reddedildi ve hükümetin hukuk devleti ve düzenin korunması bahanesiyle 21 Temmuz 1946 seçim usulsüzlüklerini tekrarlamaya çalışacağı görüşlerine yer verildi (BCA. 30.01/40.241.16, 2-3. 29 Haziran 1949; Akşam, 29 Haziran 1949; Zafer, 30 Haziran 1949).

İktidar-muhalefet arasında yükselen tansiyon bir süre sonra hükümetin mutedil yaklaşımına, Milli And'la iktidara ve kendi içindeki radikal kanada gerekli mesajı vermiş olmanın da rahatlığıyla Demokrat Parti'nin de ayak uydurmasıyla normale dönmeye başladı. Siyasi iklimin normalleştiğini gösteren şu örnek aydınlatıcıdır: Osman Kapanı'nın DP İzmir Kongresi'nde yaptığı konuşmada iktidarı tahkir ettiğine dair Bitlis teşkilatı tarafından CHP genel merkezine şikâyet edilmesi karşısında genel sekreter adına, Erzurum Milletvekili Cevat Dursunoğlu tarafından şu cevap verilmiştir: “*Demokrasi hayatında bu gibi konuşmak ve yazışmalara sık sık rastlayacağız. Bu bakımdan matbuata verilen geniş serbesiyetin önüne geçilmesi imkansızdır. Bize düşen vazife fazla ileri gitmeden kendi gazetelerimizle halkı aydınlatmaktır*” (BCA. 490.01/459.1884.3. 25 Şubat 1949). Bu durum CHP'nin çok partili rejimi artık ağırdan da olsa özümsemeye başladığını göstermesi bakımından önemlidir. Asıl büyük hamle ise Şubat 1950'de kabul edilen demokratik seçim kanunuyla geldi (Ulus, 11 Şubat 1950).

Dörtlü Takrir'den başlayarak, Demokrat Parti'nin Birinci Kongresi'nde kabul edilen Hürriyet Misakı'nda ve daha sonraki Demokrat Parti lider kadrosunun konuşmalarında sürekli vurguladıkları nokta demokratik seçim kanununun yapılmasıdır (BCA. 30.01/53.315.4. 7 Haziran 1945; BCA. 030.01/40.241.16, 4-5. 29 Mayıs 1949; Usluy 2012, 171-174). Demokrat Parti yargı denetiminde adil ve serbest seçim yapılmadan diğer bir deyişle iktidar mekanizmasını seçimin dışına çıkarmadan iktidar olamayacaklarını sarıh bir şekilde 21 Temmuz 1946 Genel Seçimlerinde görmüşlerdi. Rasyonel bir stratejiyle iktidarın bu seçimlerde uyguladığı despotik usulleri Temmuz 1946-Şubat 1950 tarihleri arasında milli güvenlik meselesine dönüştürdüler ve muhalefetlerini bütün Türk milleti adına yaptıklarını ısrarla vurguladılar (BCA. 030.01/38.227.10, 2-3. 28 Şubat 1950). Başta Genel Başkan Bayar olmak üzere Demokrat Parti yöneticileri CHP'nin her seçimde yolsuzluğa başvurduğu gerekçesini öne çıkararak seçim güvenliğini “*vatanın selameti*”, “*millî davası*” ve “*manevi asayişsizlik*” (BCA. 030.01/12.71.9. 2 Şubat 1947; BCA. 030.01.65.405.9.5. 3 Nisan 1947) gibi kavramlarla kamuoyunun gündeminde tuttular. Bu kesitte yapılan yerel seçimlere ve ara seçimlere girmediler (Tasvir, 20 Temmuz 1948; Yeni Gazete, 20 Temmuz 1948). 1950 Genel Seçimleri öncesinde de seçimlerin selameti açısından bir koalisyon hükümeti kurularak Adalet Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı'nın Demokrat Parti'ye verilmesi gerektiğini iddia ettiler (BCA. 0490.100/443.1832.1. 27 Eylül 1948). Böylece iktidarın meşruiyetini tartışmaya açarak CHP'yi yıpratıldılar. İşte bu süreç sonunda Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi'nde kabul edilen Milli And en önemli taktik hamlelerden biridir. Kendisinden önce demokratik seçim kanunu stratejisinin iki büyük hamlesi Hürriyet Misakı'nın ilan edilmesinin ve yapılan yerel ve ara seçimlere girmemenin doğal bir sonucudur. Demokrat Parti'nin en büyük karar organı olarak Büyük Kongre'nin iktidar partisine tehdit yüklü yaptığı son büyük uyarıdır. Demokrat Parti yönetimini bu noktada harekete geçiren motive edici unsur ise kongredeki sınırsız ifade özgürlüğüdür. Kongrede hiçbir

baskı altında kalmadan düşüncelerini ifade eden delegeler parti merkez yönetiminin tabloyu tam olarak görmesini sağlamıştır. İhraçların komisyonda bir oy farkla kabul edildiği hatırlandığında iktidara karşı sert politikalar geliştirmeyen bir yönetimin Demokrat Parti kitlesini bir arada tutamayacağı parti yönetimi tarafından açıkça görüldü. Zira iktidara karşı sert muhalif politikalarından yana olan parti içi muhalefet tasfiye edilmişti ancak parti tabanının önemli bir kısmının siyasal refleksi halen bu yöndeydi. Üstelik Millet Partisi etrafında örgütlenen Kenan Öner, Fevzi Çakmak, Sadık Aldoğan ve Osman Bölükbaşı gibi bir zamanlar Demokrat Parti'nin ağır topları olan bu kitlenin kendilerine katılmasını büyük bir heyecanla beklemekteydi.

Milli And'ın yayınlanmasıyla iktidar partisinin de gerekli mesajı aldığı anlaşılmaktadır. Zira Milli And ile CHP'nin ılımlı kanadı demokratik seçim kanunu yapılmadan seçimlere gidilemeyeceğini ve çoğulcu demokratik sistemin ayakta duramayacağı gibi asayişsizlik ve anarşiye de kapı aralanacağını görmüşlerdir. Bunun sonucunda da Türkiye'de günümüze kadar seçimlerin demokratik ilkeler zemininde yapılmasının temel dayanağını teşkil eden demokratik seçim kanunu TBMM'de kabul edilerek yürürlüğe girdi. (Ulus, 11 Şubat 1950). Böylece Demokrat Parti kendisine iktidar yolunu açtığı gibi Meclis çoğunluğunu teşkil eden Cumhuriyet Halk Partisi'yle beraber Türkiye'de demokratik seçim geleneğinin oluşmasına büyük katkı yaparak bu bağlamda da Türk siyasal tarihinde yerini aldı.

Sonuç

Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Şubat-Mart 1948'de yaşanan ihraç dalgalarıyla Millet Partisi'nin ve kendi isteğiyle ayrılan milletvekillerinin katılımıyla MDG'nun kurulduğu siyasal konjonktürde toplanmıştır. Kongrede cevabı beklenen en kritik soru partiden ihraçlara Büyük Kongre'nin göstereceği reflekti. Demokrat Parti iç politik konjonktürünün halen kırılğan olduğu bu kesit, kongrede siyasal katılım bağlamında paradoksal gelişmelere sahne olmuştur. Delegeler Genel Başkanlık, GİK, ve ihraçların görüşüldüğü komisyonlardaki oylamalarda parti üst yönetiminin hiçbir baskısı altında kalmadan oy kullanmışlardır. Ancak parti içi muhalefetin lider takımından Kenan Öner, Sadık Aldoğan ve Emin Sazak gibi isimlerin kongreden önce partiden ihraç edilmesi delegede belli bir siyasal korku yaratmış ve siyasal katılım önünde bir engel yaratmıştır. Böylece partinin Büyük Kongre'den sonra en büyük yönetim organı olan GİK'in tamamı genel merkeze yakın üyelerden seçilirken, ihraçların görüşüldüğü komisyonda üyelerin tamamının katılmadığı bir oylamayla ihraçlar karara bağlanmış ve tekrar oylama yapılması talepleri politik manevralarla geçiştirilmiştir. Demokrat Parti Birinci Büyük Kongresi'nde 15 kişilik GİK'e Samet Ağaoğlu Ahmet Oğuz, Enis Akaygen ve Hasan Dinçer'in Genel Merkez'e rağmen seçildiği düşünüldüğünde, II. Kongre siyasal katılım bağlamında demokrasiden bir sapmayı ifade eder. Benzer şekilde İkinci Kongre'de kabul edilen 1949 Tüzüğü ile kongreye katılacak delege sayısının yaklaşık olarak yarıya düşürülmesi siyasal katılım bağlamında demokrasiden başka bir sapmadır. Keza bu yolla genel merkez siyasal katılımı sınırlayarak delegeleri daha kolay kontrol edebileceği bir sayıya indirdiği gibi tabanın siyasal taleplerinin partinin makro politikalarına yansımaları da sınırlamış oldu.

Demokrat Parti II. Büyük Kongresi ifade özgürlüğü bağlamında ise demokratik ilkelerle paralellik taşıdığını söyleyebiliriz. Delegeler parti üst yönetimiyle tamamen yatay-eşitlikçi bir anlayışla ifade özgürlüklerini kullanmışlardır. Siyasal parti kongrelerinde geleneksel yaklaşımın aksine Demokrat Parti yönetimi hiçbir tertibe başvurmamış yüzlerce delege diledikleri konuda ve diledikleri süreyle konuşmuşlar, parti içi politikalarından iktidarla ilişkilere kadar her konuda çeşitli fikirler ileri sürmüşler ve eleştiriler getirmişlerdir. Buradan hareketle siyasal katılımın aksine ifade özgürlüğü bağlamında Kongre 7 Ocak 1947 yapılan her yönüyle demokratik Birinci Büyük Kongre'nin bir devamıdır.

Kongreyle Türkiye'nin demokratikleşme tarihi arasındaki şu iki pozitif korelasyon da

yapılması gereken çıkarımlardandır: İlk olarak Kongre’de kabul edilen Milli And günümüze kadar Türk demokrasisinin temel hukuki dayanağını oluşturan ve seçimlerin en azından biçimsel olarak demokratik standartlara uygun yapılmasını sağlayan demokratik Seçim Kanunu’nun yapılmasında ana parametrelerden biri olmuştur. İkincisi partiden ihraçların kongrede onaylanmasıyla Demokrat Parti içinde iktidar mücadelesi sona ermiş ve partinin monolitik bir blok olarak 14 Mayıs 1950 seçimleriyle iktidara yürüyüşünün önü açılmıştır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu S. (2011). *Aşına Yüzler*. İstanbul 2011.
- Akşam (1948, Mart 11). “Yeni Parti İçin Henüz Teşebbüs Yok”.
- Akşam (1949, Haziran 26). “Hükümet Dün Bir Tebliğ Neşretti”.
- Akşam (1949, Haziran 29). “Celal Bayar’ın Hükümete Cevabı”.
- Akşam (1949a, Haziran 21). “D. Parti Kongresi Bu Sabah Toplandı”.
- Akşam (1949b, Haziran 21). “Dünkü Toplantı”.
- Alçora E. (2015). *Türkiye’de Siyasal Parti Propagandası (1946-1960)*. İstanbul 2015.
- Baban C. (2009). *Politika Galerisi*. İstanbul 2009.
- Cumhuriyet (1946, Mayıs 01). “Demokrat Parti İl Başkanı Belediye Seçimlerine İştirak Edilmesi Tarafı Olduğunu Açıkladı”.
- Cumhuriyet (1948, Mart 11). “Genel İdare Kurulunun 6 Üyesi Kuruldan Çekildiler”.
- Cumhuriyet (1948, Mart 25). “Altı Milletvekili Daha DP’den Çıkarıldı”.
- Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Raporu 1949.
- Demokrat Parti Program ve Tüzüğü 1946.
- Demokrat Parti Program ve Tüzüğü 1949.
- Duclos J. (1987). *Demokrasi ve Kişisel İktidar*. Çev. K. Kurtgözü. Ankara 1987.
- Erdoğan M. (2001). “Demokratik Toplumda İfade Özgürlüğü: Özgürlükçü Bir Perspektif”. *Liberal Düşünce Dergisi* (Güz 2001) 8-13.
- Eroğul C. (2013). *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*. İstanbul 2013.
- Goloğlu M. (2013). *Demokrasiye Geçiş*. İstanbul 2013.
- Gökçe A. F. (2013). “Siyasi Partilerde Parti İçi Demokrasi ve Disiplin Algısı: Türkiye”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi* 5/9 (2013) 65-79.
- Hürriyet (1949, Haziran 17). “Müstakiller Ankara’da Bir Broşür Neşretti”.
- Hürriyet (1949, Haziran 20). “D. P. Büyük Kongresi Bu Sabah Ankara’da Açılıyor”.
- Hürriyet (1949, Haziran 22). “D. Parti Kongresinin İkinci Günü Çok Hararetli Münakaşalarla Geçti”.
- Hürriyet (1949, Haziran 24). “Kongrenin Dünkü Celsesinden Notlar”.
- Hürriyet (1949, Haziran 28). “Hükümet Dün Akşam Bir Beyanname Neşretti”.
- Hürriyet (1949, Kasım 29). “Celal Bayar Hükümete Cevap Veriyor”.
- Kalaycıoğlu E. (1998). *Karşılaştırmalı Siyasal Katılma, Siyasal Eylemlerin Kökenleri Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul 1998.
- Kapani M. (2001). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul 2001.
- Koralan R. (2013). *Tek Parti Devrinden 27 Mayıs İhtilaline Demokratlar: DP’nin Kurucusu Anlatıyor*. İstanbul 2013.
- Kudret (1948, Şubat 9). “Demokrat Partiyi Yıkma İmkân Yoktur”.
- Kudret (1949, Haziran 18). “Başbakanlık Kurucuları Temize Çıkarmak İstiyor”.
- Kudret (1949, Haziran 24). “Celal Bayar’ın Kongrede Tenkitlere Verdiği Cevap”.
- Kudret (1949, Haziran 26). “Demokrat Parti İkinci Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”.
- Kudret (1949, Haziran 28). “İktidarın Tehdit Beyanname”.

- Kudret (1949, Haziran). “Demokrat Parti Kongresi”.
- Kudret (1949, Mayıs 23). “Korkunç Bir Karar”.
- Kudret (1949a, Haziran 17). “İnönü’nün Gizli Listesi Hakkında Yeni Malumat”.
- Kudret (1949a, Haziran 22). “D. P. Büyük Kongresinin 3’üncü Günü”.
- Kudret (1949a, Haziran 24). “Faciannın Son Perdesi İndi”.
- Kudret (1949b, Haziran 17). “Demokrat Parti Genel İdare Kurulu Meşru Değildir”.
- Kudret (1949b, Haziran 22). “Demokrat Parti Kongresinin İkinci Gününde Bir Delege Haykırıyor”.
- Kudret (1949b, Haziran 24). “Yumuşak Muhalefet Ezilmeye Mahkûm Olur Memleket Bizden Hareket Bekliyor”.
- Mete O. (1947). *Bütün Tafsilat ve Akisleriyle Demokrat Parti’nin 1’nci Büyük Kongresi 7 Ocak 1947*. İstanbul 1947.
- Müstakil Demokratlar Grubu, Demokrat Parti Kurucuları Bu Davanın Adamı Değildirler, 1949.
- Nutku E. (1979). *Demokrat Parti Neden Çöktü ve Politikada Yitirdiğim Yıllar 1946-1948*. İstanbul 1979.
- Özbudun E. (1975). *Türkiye’de Sosyal Değişme ve Siyasal Katılma*. Ankara 1975.
- Roskin M. G., Cord R. L., Medeiros J. A. & Jones W. S. (2013). *Siyaset Bilimi*. Çev. A. Yayla. Ankara 2013.
- Sayarı S. (2008). “Adnan Menderes”. Eds. S. Sayarı & M. Heper, *Türkiye’de Liderler ve Demokrasi* (2008) 77-100. İstanbul.
- Tan (1949, Haziran 17). “Müstakil DP’lilerin Broşürü Dün Neşredildi”.
- Tan (1949, Haziran 20). “D. P. Büyük Kongresi Bu Sabah Açılıyor”.
- Tan (1949, Haziran 24). “D. P. İdare Kurulu Raporu Dün Kabul Edildi”.
- Tan (1949, Haziran 25). “D. P. Genel Kurulu Seçimi Dün Yapıldı”.
- Tan (1949a, Haziran 16). “D. P. Genel Kongresi Çok Çetin Olacak”.
- Tan (1949a, Haziran 26). “Celal Bayar Yeniden Genel Başkanlığa Seçildi”.
- Tan (1949a, Haziran 28). “Hükümetin Tebliği”.
- Tan (1949b, Haziran 16). “D. Parti ve Muvazaa İddiaları”.
- Tan (1949b, Haziran 26). “Demokrat Parti Kongresi Muvaffakiyetle neticelendi”.
- Tan (1949b, Haziran 28). “Demokrasiye paydos mu?”.
- Tan (1949c, Haziran 26). “D. Parti Büyük Kongresi Dün Sona Erdi”.
- Tanın (1947, Temmuz 12). “Demokrat Parti Genel Kongresi Sona Erdi”.
- Tasvir (1948, Mart 11). “Demokrat Partide Tasfiye Başladı”.
- Tasvir (1948, Mart 25). “Dün 6 Milletvekili Daha İhraç Edildi”.
- Tasvir (1948, Temmuz 20). “Demokrat Partinin Verdiği Karar Millete Hayırlı Olsun”.
- Tinal M. (2000). “Türkiye’de Bir Sivil Toplum Örgütü: İnsan Hakları Derneği (1946)”. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* 3/10 (1990) 117-121.
- Toker M. (1990). *Tek Partiden Çok Partiye (1944-1950)*. Ankara 1990.
- Tuncay S. (2000). *Parti İçi Demokrasi ve Türkiye*. Ankara 2000.
- Ulus (1950, Şubat 11). “Günaltay Hükümeti Vaadini Yerine Getirdi”.
- Usluy A. (2012). *Kırkaltı Ruh*. İstanbul 2012.
- Vatan (1949, Haziran 23). “Kongrede Hararetili Konuşmalar”.
- Yeni Gazete (1948, Temmuz 20). “Demokrat Parti ve Seçimler”.
- Yeni Sabah (1948, Mart 25). “D. P. 6 Kurban Daha Verdi”.
- Yeni Sabah (1948a, Mart 03). “DP’nin Ankara’da Dünkü Kongresi”.
- Yeni Sabah (1948a, Mart 11). “DP’den Çıkarılan Millet Vekilleri”.
- Yeni Sabah (1948b, Mart 03). “Celal Bayar Gruptaki İhtilafı Açıklıyor”.
- Yeni Sabah (1948b, Mart 11). “Genel İdare Kurulundan 6 Üye Derhal İstifa Etti”.

- Yeni Sabah (1949, Haziran 21). "D. P. Büyük Kongresi Dün Sabah Toplandı".
- Yeni Sabah (1949, Haziran 25). "D. P. Kongresi".
- Yeni Sabah (1949, Haziran 26). "D. Parti Kurultayı Dün Kapandı".
- Yeni Sabah (1949, Haziran). "İkinci Gün".
- Yücel S. (2001). *Demokrat Parti*. İstanbul 2001.
- Zafer (1949, Haziran 21). "D. P. G. İdare Kurulu Raporu: Partiyi Baltalamak İsteyenlerin Korktukları Açıkça Ortaya Kondu".
- Zafer (1949, Haziran 22). "Büyük Kongrede: Hatipler Adalet Bakanına Şiddetle Hücum Etiler".
- Zafer (1949, Haziran 30). "Bayar Kuvvetli ve Kararlı Konuştu".
- Zafer (1949a, Haziran 25). "Kongre Bayar ve Kuruculara Tam İtimadımı Teyit Etti".
- Zafer (1949a, Haziran 26). "Büyük Kongre Dün Sona Erdi".
- Zafer (1949b, Haziran 25). "Yeni Genel İdare Kurulu".
- Zafer (1949b, Haziran 26). "Program ve Tüzükte Yapılan Değişiklikler".
- Zafer (1949c, Haziran 26). "Seçimleri İfsad Edenler Milleti Husumetine Maruz Kalacaklardır".

Başbakanlık Cumhuriyet Arşiv Belgeleri

- BCA. 30.01.65.405.9. 5. 3 Nisan 1947.
- BCA. 30.01/12.71.9. 2 Şubat 1947.
- BCA. 30.01/38.227.10, 2-3. 28 Şubat 1950.
- BCA. 30.01/40.241.16, 4-5. 29 Mayıs 1949.
- BCA. 30.01/40.241.16. 11. 28 Haziran 1949.
- BCA. 30.01/53.315.4. 7 Haziran 1945.
- BCA. 490.01/459.1884.3. 25 Şubat 1949.
- BCA. 490.100/204.808.2. 26 Haziran 1949.
- BCA. 490.100/443.1832.1. 27 Eylül 1948.